

ŁUKASZ ŻAK¹

Dipartimento di Storia della Chiesa
Pontificia Università della Santa Croce, Roma
ORCID 0000-0001-7808-5495

POBYT MIKOŁAJA KOPERNIKA W RZYMIE W 1500 ROKU

Nicolaus Copernicus' stay in Rome in 1500

Abstract

The aim of the article is to discuss the reasons why Nicolaus Copernicus, who was studying law in Bologna, in 1500 went to Rome with his brother Andrzej. In the first part, sources relating directly to the stay of the Copernicus brothers in the Eternal City are presented and analysed. In the second part, the author discusses various motivations that could have prompted the scholars of Toruń to visit Rome (the desire to see monuments and become acquainted with the intellectual atmosphere of the city; to earn money and gain experience in the legal profession; to obtain jubilee indulgences and visit holy sites).

Keywords: Nicolaus Copernicus, history of Rome, Jubilee of 1500, Roman Curia, Renaissance

Abstrakt

Celem artykułu jest omówienie powodów, dla jakich Mikołaj Kopernik odbywający studia prawnicze w Bolonii udał się do Rzymu w 1500 roku wraz ze swoim bratem Andrzejem. W pierwszej części zostały przedstawione i poddane krytyce źródła mówiące bezpośrednio o pobycie braci Koperników w Wiecznym Mieście; w drugiej zaś autor omawia różne motywacje, które mogły skłonić toruńskich scholarów do podróży nad Tyber (chęć zobaczenia zabytków i zapoznania się z intelektualną atmosferą miasta; pragnienie zarobienia pieniędzy i zdobycia doświadczenia w zawodzie prawniczym; chęć uzyskania odpustu jubileuszowego i odwiedzenia miejsc świętych).

Słowa kluczowe: Mikołaj Kopernik, historia Rzymu, Jubileusz 1500 roku, Kuria Rzymska, renesans

550 rocznica urodzin Mikołaja Kopernika stanowi dobrą okazję do tego, aby po raz kolejny przyjrzeć się różnym epizodom z życia tego słynnego astronoma. Choć studiów poświęconych jego osobie nie brakuje, to jednak wciąż pewne elementy jego biografii

¹ Ks. dr Łukasz Żak – starszy asystent w Dipartimento di Storia della Chiesa na Pontificia Università della Santa Croce w Rzymie. Zainteresowania naukowe: rytuał papieski w średniowieczu, kult eucharystyczny i maryjny w tej-że epoce. E-mail: l.zak@pusc.it.

mogą być lepiej zrozumiane dzięki zestawieniu dobrze znanych już źródeł informujących o wydarzeniach z jego życia, w większości zebranych w *Regesta Copernicana*, z innymi tekstami epoki, które choć nie wspominają bezpośrednio astronoma, to jednak pozwalają głębiej poznać kontekst, w którym żył².

Powszechnie znanym faktem z życia Kopernika jest jego kilkumiesięczny pobyt w Rzymie w roku 1500. W literaturze spotykamy różne opinie na temat powodów, dla jakich młody kanonik warmiński wraz ze swoim bratem Andrzejem zdecydował się na podróż do Wiecznego Miasta. Celem niniejszego artykułu jest próba oceny dotychczasowych ustaleń w tej kwestii. Swoje rozważania rozpocznę od prezentacji tekstów wprost mówiących o wizycie uczonego w Rzymie, a następnie, odwołując się do innych źródeł, spróbuję ustalić, jakie pobudki mogły rzeczywiście skłonić braci Koperników do przybycia nad Tyber.

1. Źródła mówiące o pobycie Kopernika w Rzymie

Pierwszym źródłem informującym o planach wizyty w Rzymie braci Andrzeja i Mikołaja Koperników jest list Bernarda Scultetiego do ich wuja Łukasza Watzenrodego, biskupa warmińskiego, wysłany z Rzymu 21 października 1499 roku³. Jest on o tyle ważny, że daje wgląd w kontakty, jakie mieli w Wiecznym Mieście młodzi scholarzy⁴.

Oto część listu dotycząca braci Koperników: „W minionych dniach stryjeczni krewni wasi, czcigodny Ojczy, przebywający w Bolonii, jak to zdarza się zwykle u scholarów, pozostali bez pieniędzy i zwrócili się, jak biedak do biedaka, prosząc wspomnianego pana Jerzego o pomoc. Andrzej oferował się, że w Rzymie najmie się do służby, aby biedzie zaradzić. W końcu bowiem z banku otrzymali obciążone odsetkami sto dukatów, za które poręczyłem, że w ciągu czterech miesięcy zostaną zwrócone, a z których to miesięcy jeden już minął. Abyśmy nie musieli znosić: bratankowie większej szkody, a my jako poręczyciele długu wstydu, pokornie proszę, wierząc, że prośba nie zostanie odrzucona, aby Wasza Mość te wspomniane pieniądze, jak najszybciej to możliwe, nadał w Poznaniu lub Wrocławiu, aby do Rzymu zostały wysłane, czym uczyni dla swoich krewniaków rzecz pożyteczną, a dla nas godną wdzięczności, a która to Czcigodnemu Ojcu winna zostać odpowiednio zrekompensowana”⁵.

² W opracowaniu korzystam z następujących wykazów tekstów kopernikańskich: *Regesta Copernicana*, red. M. Biskup, Wrocław 1973, „*Studia Copernicana*”, t. 7; *Documenta Copernicana. Briefe, Texte und Übersetzungen*, red. H.M. Nobis, M. Folkerts, Berlin 1994, „*Nikolaus Copernicus Gesamtausgabe*”, t. 6.1.

³ Na temat Łukasza Watzenrodego i jego związku z rodziną Koperników zob. K. Mikulski, *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość*, Toruń 2015, 119-128; idem, *Dzieje toruńskiej rodziny Watzenrode w XIV-XVI w.*, „*Klio*”, 20/2012, z. 1, 69-110 (zwłaszcza 99-107).

⁴ O studiach torunian w późnym średniowieczu i epoce nowożytnej zob. K. Mikulski, *Mikołaj Kopernik...*, 58-65; M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI-XVIII w.*, Toruń 1988.

⁵ „*Verum cum hijs diebus anteactis patruj v(ester) R(everendissime) p(atermitatis) bononie degentes scolarium more pecunijs carerent et ad dominum Georgium, et vere nudus ad nudum conuolarent interpellantes p(refatum) d(omnium) Georgium, quid consilii esset, Andreas Romae servitiis se dare offerebat, ut egestati mederetur. Tandem ex bancho centum ducatos sub venore receperunt, pro quibus fidem dedi, quatro mense solvendi, quorum unus jam praeteriit. Ne igitur majus dampnum ipsi Nepotes et nos fide iussores verecundiam patiamur, has antedictas pecunias citius quo possit exolvere in Posna aut Vratislaviae, ut Romam mittantur non dedignabitur R.D. V. Humiliter rogo, in quo dignitas Vestra nepotibus illis Rem utilem nobis peragratam faciet, erga eandem Vestram Reverendissimam Paternitatem sedulo compensandam*”. – *Documenta Copernicana*, s. 3-4. Zob. *Regesta Copernicana*, s. 59. Wszystkie tłumaczenia autora.

Otóż w momencie, gdy Sculteti pisał swój list, Mikołaj Kopernik, już na tym etapie kanonik warmiński, podobnie jak jego brat Andrzej był studentem obojga praw na bolońskiej uczelni (od 1496 roku)⁶. Z tekstu wynika, że Andrzej i Mikołaj byli w stałym kontakcie z autorem listu Bernardem Scultetim, pracownikiem Kurii rzymskiej. W momencie pisania listu był on notariuszem audytora Roty Rzymskiej⁷. Wbrew temu, co twierdzą niektórzy historycy, funkcja ta nie należała do szczególnie prestiżowych i nie była świadectwem wysokiej pozycji w świecie kurialnym⁸. Zadaniem notariusza było sporządzanie dokumentacji niezbędnej w procesach toczonych w Rocie⁹. Jak sugerują niektóre dokumenty, z doświadczenia Scultetiego korzystał biskup Watzenrode w sprawach, jakie toczył przed tym trybunałem przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu¹⁰. Ambitny Sculteti wykorzystywał znajomości z hierarchą, aby pozyskiwać beneficja, które, podobnie jak wielu innych urzędników Kurii rzymskiej, skrupulatnie gromadził¹¹. To właśnie Sculteti poręczył za braci Koperników przy pożyczce, której dokonali, gdy w ich kiesie zabralo pieniędzy potrzebnych im na utrzymanie w Bolonii.

Z listu wynika, że Andrzej i Mikołaj, świadomi konieczności zwrócenia kwoty wraz z odsetkami, zaczęli szukać sposobu pozyskania środków. W tym celu zwrócili się do Jerzego Prange, reprezentanta biskupa Watzenrodego w toczonym w Rzymie procesie przeciw Krzyżakom¹². Sculteti, który znał dobrze Prangego (oprócz spraw procesowych łączyło ich to, że obaj byli członkami bractwa przy kościele Santa Maria dell'Anima¹³), wiedział, że wysłannik biskupa nie dysponował wystarczającymi środkami finansowymi (dlatego pisze o Andrzeju, że zwrócił się do Prangego jak *nudus ad nudum*), zrozumieli to dobrze także bracia Kopernikowie, skoro Andrzej zaczął rozważać możliwość najęcia się do służby, aby móc zarobione pieniądze oddać bankowi. Cała sytuacja musiała zaniepokoić także Scultetiego, poręczyciela pożyczki, który, obawiając się, że bank obciąży go długiem zaciągniętym przez Koperników, zdecydował się poprosić biskupa Watzenrodego o szybką interwencję.

List Scultetiego pokazuje, że Andrzej i Mikołaj już pod koniec października 1499 roku planowali podróż do Rzymu. Przybyć nad Tyber udało im się najprawdopodobniej pod

⁶ Na temat studiów podejmowanych przez kanoników warmińskich zob. T. Borawska, *Tiedmann Giese (1480-1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich*, Olsztyn 1984, s. 62-64.

⁷ H. Hoberg, *Die Protokollbücher der Rotanotare von 1464 bis 1517*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung”, 39/1953, s. 177-227 (szczególnie s. 200-201).

⁸ Scultetiego jako wpływowego kurialistę przedstawia w swoich studiach T. Borawska, *Z Kaszub do Wiecznego Miasta. Bernard Sculteti (ca 1450-1518) kurialista i przyjaciel Mikołaja Kopernika*, Toruń 2019, s. 39-40; eadem, *Bernard Sculteti jako rzecznik interesów warmińskich w Rzymie na przełomie XV i XVI wieku*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”, 1972, nr 2-3, s. 343-361. O miejscu, jakie zajmował notariusz audytora Roty Rzymskiej, w kurialnym *cursus honorum* zob. J. Hanska, *Career Prospects of Minor Curialists in the Fifteenth Century. The Case of Petrus Profilt*, w: *Church and Belief in the Middle Ages. Popes, Saints and Crusaders*, red. K. Salonen, S. Katajala-Peltomaa, Amsterdam 2016, s. 63-83.

⁹ K. Salonen, *Papal Justice in the Late Middle Ages. The Sacra Romana Rota*, London–New York 2016, s. 37-39.

¹⁰ T. Borawska, *Bernard Sculteti...*, s. 348. Rola Scultetiego w sporze między biskupem warmińskim a Zakonem Krzyżackim została wspomniana w liście wielkiego mistrza Jana von Tieffena do wysłannika Zakonu w Rzymie Mikołaja Crapitza, zob. *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*, t. 1, wyd. H. Hildebrand, P. Schwartz, L. Arbusow, Riga–Moskau 1900, s. 18.

¹¹ T. Borawska, *Bernard Sculteti...*, s. 345-346.

¹² O Jerzym Prange zob. eadem, *Stronnicy krzyżacy w otoczeniu Łukasza Watzenrodego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1969, nr 3, s. 421-438 (szczególnie s. 422-427).

¹³ T. Borawska, *Bernard Sculteti...*, s. 351.

koniec marca lub na początku kwietnia 1500 roku, wiadomo bowiem, że jeszcze w pierwszych dniach marca Mikołaj znajdował się w Bolonii, gdzie obserwował koniunkcję Saturna z Księżycem (4.03.1500)¹⁴. Być może bracia zawitali do Wiecznego Miasta niedługo przed Wielkanocą (świętowaną tego roku 19 kwietnia) tak, aby w tym szczególnym miejscu uczestniczyć w świątach paschalnych. Nieznana też jest dokładna data wyjazdu Koperników z Rzymu. Z pewnością byli tam jeszcze w listopadzie (6 listopada Mikołaj obserwował w Rzymie zaćmienie Księżyca¹⁵), być może pozostali nad Tybrem aż do zakończenia roku jubileuszowego tzn. do 6 stycznia 1501 roku. Z Wiecznego Miasta zapewne wrócili wprost na Warmię, gdzie 28 lipca 1501 roku uczestniczyli w posiedzeniu kapituły we Fromborku, podczas której prosili o pozwolenie na kontynuowanie studiów¹⁶.

Oprócz przytoczonego listu Scultetiego i wzmianek o obserwacjach astronomicznych zanotowanych przez samego Kopernika, informacji o pobycie astronoma w Rzymie udziela Jerzy Joachim Retyk w swojej *Narratio prima*, napisanej w 1539 roku, a zatem jeszcze za życia Kopernika, w której nie tylko relacjonuje najważniejsze założenia teorii heliocentrycznej, ale także opowiada pewne szczegóły z życia warmińskiego uczonego¹⁷. W następujący sposób Retyk opisuje okres studiów włoskich: „Pan Doktor i Nauczyciel mój był w Bolonii nie tyle uczniem, co raczej pomocnikiem i świadkiem obserwacji czynionych przez uczonego męża Domenica Marię, w Rzymie zaś około 1500 roku, mając mniej więcej 27 lat, niczym profesor matematyki, otoczony tłumem słuchaczy oraz gronem znakomitych mężów i uczonych w tej dziedzinie wiedzy, następnie tu na Warmii, poświęciwszy się całkowicie swoim studiom, z największą starannością przeprowadzał obserwacje”¹⁸.

Fragment ten, do którego odnosili się chętnie późniejsi biografowie Kopernika, był przedmiotem wielu dyskusji¹⁹. Niektórzy badacze uznawali go za świadectwo tego, że młody astronom był profesorem na papieskim Studium Urbis²⁰, inni twierdzili zaś, że chodziło raczej o wykłady okazjonalne²¹, a wspomniane przez Retyka audytorium, które miało wsłuchiwać się w Kopernikowe referaty, należy identyfikować z elitarnym środowiskiem gromadzącym się na dworze kardynała Alessandro Farnese, późniejszego papieża Pawła III, któremu astronom zadedykował swoje słynne *De revolutionibus*²². Jak jednakże słusznie zauważył Ryszard Gansiniec, kluczowy dla zrozumienia tego tekstu jest sposób budowania

¹⁴ *Regesta Copernicana*, s. 59.

¹⁵ *Ibidem*, s. 60.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Na temat genezy tekstu Retyka zob. J. Włodarczyk, *Wstęp*, w: J.J. Retyk, *Narratio prima. Relacja pierwsza z książki „O obrotach” Mikołaja Kopernika*, tłum. I. Lewandowski, Warszawa, 2015, s. 7-68.

¹⁸ J.J. Retyk, *Narratio prima...*, s. 74.

¹⁹ Informację Retyka powtarzają Mikołaj Mulierus (1564-1630), Szymon Starowolski (1588-1656), Piotr Gassendi (1592-1655), Georg Lichtenberg (1742-1799). Wykaz biografii Kopernika, w których uznawano historyczność informacji Retyka w: R. Gansiniec, *Rzymska profesura Kopernika*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2/1957, nr 3, s. 471-484; B. Biliński, *Tradizioni dell'astronomia polacca a Roma*, Wrocław 1976, s. 59-61 (Biliński w swoim wykazie uwzględnił także teksty XVII-wiecznych włoskich biografów Kopernika jak np. Lorenzo Crasso czy Girolamo Ghilini).

²⁰ Zob. I. Polkowski, *Żywot Mikołaja Kopernika*, Gniezno 1873, s. 143-144.

²¹ Zob. L. Prowe, *Nicolaus Copernicus*, t. 1, Berlin 1883, s. 285-286; L. Birkenmajer, *Mikołaj Kopernik jako uczonej, twórca i obywatel: w 450 rocznicę jego urodzin*, Kraków 1923, s. 45.

²² Zob. B. Biliński, *Tradizioni dell'astronomia polacca...*, s. 72-76; idem, *Messaggio e itinerari copernicani. Celebrazioni italiane del V centenario della nascita di Niccolò Copernico 1473-1973*, Wrocław 1989, s. 45-67.

narracji przez Retyka, który w przytoczonym fragmencie zastosował *klimax*, a zatem figurę retoryczną, polegającą na stopniowaniu osiągnięć Kopernika, którego najpierw ukazuje jako studenta, potem asystenta słynnego astronoma Domenica Marii z Nowary, a w końcu jako profesora matematyki²³.

Trudno stwierdzić, czy Retyk świadomie zastosował w omawianym passusie *klimax*; z pewnością jednak w bardzo konsekwentny sposób naszkicował w swoim dziele obraz Kopernika. Trzeba pamiętać, że *Narratio prima* jest tekstem o wyjątkowym charakterze. Został on bowiem wydany jeszcze przed przełomowym traktatem Kopernika; sytuacja, w której przed opublikowaniem ważnej rozprawy powstaje jej zapowiedź, stanowi ewenement w historii nauk ścisłych²⁴. Decyzja, aby wydanie *De revolutionibus* zostało poprzedzone publikacją streszczenia, wynikała zapewne z tego, że zarówno Retyk, jak i Kopernik zdawali sobie sprawę, iż teoria heliocentryczna wywoła ogromne kontrowersje w środowisku astronomów. Należało zatem niejako przygotować grunt pod jej ogłoszenie.

Ogromna ostrożność w referowaniu nowej teorii jest widoczna w samej konstrukcji *Narratio prima*. W przeciwieństwie do Kopernika, który już w pierwszej księdze *De revolutionibus* odrzuca astronomię geocentryczną na rzecz kosmologii heliocentrycznej, Retyk, który, pisząc swój tekst, miał przed oczami manuskrypt traktatu Kopernika, pomija kontrowersyjne fragmenty i zaczyna swoją prezentację od przedstawienia obliczeń warmińskiego astronoma, które mogły okazać się przydatne w wielu praktycznych kwestiach dyskutowanych w środowisku astronomów, takich jak np. reforma kalendarza²⁵. Retyk przekonuje, że wyniki kalkulacji Kopernika z entuzjazmem przyjęliby także starożytni myśliciele, których teorie toruński badacz traktuje z szacunkiem i atencją²⁶. Gdy zaś autor omawia przesłanki, które kazały Kopernikowi odrzucić teorię geocentryczną, kilkakrotnie podkreśla, że zmiana paradygmatu nie wynika z pogoni za nowością czy też z pogardy dla autorytetów, ale jest efektem solidnie przeprowadzonych obserwacji i wyliczeń²⁷. *Narratio prima* stanowi więc nie tyle panegiryk ku czci Kopernika, co raczej apologię jego teorii.

Odpowiednie wyjaśnienie teorii heliocentrycznej nie było jedynym wyzwaniem, przed którym stanął Retyk. Musiał on także w odpowiednim świetle przedstawić jej autora, mało znanego astronoma, pochodzącego z dalekich Prus. Aby przekonać czytelnika, że Kopernik nie jest zarozumiałym nowinkarzem z zacofanych peryferii Europy, ukazuje Prusy jako miejsce ogromnego rozwoju nauki, architektury i sztuki, a samego astronoma jako uczzonego w niczym nieustępującego Regiomontanusowi, a nawet samemu Ptolemeuszowi²⁸. W tym kontekście należy odczytywać wzmiankę Retyka o formacji intelektualnej Kopernika. Autor nic nie pisze o jego studiach w Krakowie, wspomina tylko słynną Bolonię, w której młody astronom miał być nie tyle uczniem, co asystentem znanego w środowisku astronomów Domenica Marii z Nowary, a w Rzymie nie był jednym z wielu cudzoziemców przybywających do Wiecznego Miasta, ale miał tam nauczać, jakby był profesorem matematyki.

²³ R. Gansiniec, *Rzymska profesura Kopernika*, s. 477. Zob także A. Kosko, *Le prétendue chaire d'astronomie de Copernic à la Sapienza de Rome*, w: *Etudes Coperniciennes*, t. 1, red. S. Wędkiewicz, Kraków-Paryż 1955-1957, s. 283-286.

²⁴ J. Włodarczyk, *Wstęp*, s. 7.

²⁵ *Ibidem*, s. 38-39.

²⁶ Zob. J.J. Retyk, *Narratio prima...*, s. 97-98.

²⁷ *Ibidem*, s. 95, 116, 137.

²⁸ *Ibidem*, s. 72.

Tego typu przejawskrawienia, mające na celu pokazać niezwykłość Kopernika znajdują się także w opisie jego rodzinnych stron. Zdaniem Retyka, Prusy są krainą umiłowaną przez Apollona, zasługują na miano drugiego Rodos, a niemal wszyscy mieszkańcy tego niezwykłego regionu są ludźmi wspaniałomyślnymi okazującymi studium geometrię wszelką przychylnością i pomocą²⁹. Może więc bardziej hiperbola niż sugerowany przez Gansinca *klimax* jest figurą retoryczną chętnie stosowaną przez Retyka w celu apologii Kopernika i jego rewolucyjnej teorii.

2. Motywacje wizyty Kopernika w Rzymie

Przytoczone źródła nic nie mówią o tym, co skłoniło braci Koperników do podjęcia decyzji o przyjeździe do Wiecznego Miasta. Spróbuję teraz, odwołując się do literatury przedmiotu oraz materiału źródłowego, ustalić, w jakim celu scholarzy udali się do Rzymu.

a. Fascynacja Rzymem

Jak słusznie na to zwracali uwagę historycy, motywacje odwiedzenia Rzymu w XV i XVI wieku były bardzo różne³⁰: z jednej strony religijne – pielgrzymka do stolicy chrześcijaństwa, z drugiej zaś strony, bardziej przyziemne, takie jak na przykład chęć zobaczenia zabytków, zwłaszcza pozostałości po antycznym imperium, oraz możliwość poznania środowiska rzymskich intelektualistów. Taka intencja towarzyszyła z pewnością Wincentemu Langowi, który ze swym kolegą Janem Rhagiusem Aesticampianusem (Janem Sommerfeldem młodszym), podobnie jak warmiński kanonik, zawitał do Rzymu w 1500 roku³¹. Zestawienie Kopernika z Langiem i Raghausem, którego swego czasu dokonał Bronisław Biliński, jest o tyle słuszne, że wszyscy trzej panowie studiowali w tym samym czasie na uniwersytecie w Krakowie, gdzie przybyli w 1491 roku³². Prawdopodobnie zatem się znali.

Niemniej sytuacja toruńskiego scholara w Italii była zupełnie inna niż jego kolegów. Lang i Raghius przyjechali do Włoch nie na kilkuletnie studia prawnicze jak Kopernik, ale na paromiesięczną wyprawę, której celem było poszerzenie własnych horyzontów intelektualnych, poznanie umiłowanej kultury antycznej oraz spotkanie myślicieli i naukowców słynnych w kręgach niemieckich humanistów. Ich włoskie doświadczenia znane są dzięki listom, które wysyłali do swojego mistrza Konrada Celtisa, który wówczas był już cenionym wykładowcą poetyki i retoryki, cieszącym się uznaniem w oczach cesarza Maksymiliana I³³.

²⁹ Ibidem, s. 141-142.

³⁰ Różne motywy podróży Polaków do Rzymu omawia M.D. Kowalski, *Po łaski duchowe i korzyści doczesne. Polacy w Rzymie i w Kurii papieskiej w XV wieku*, w: *Polak we Włoszech. Włoch w Polsce. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, A. Bender, Warszawa 2015, s. 33-46.

³¹ Na temat Langa i Raghiusa zob. J.K. Kipf, *Lang Vincenz*, w: *Verfasserlexikon Deutscher Humanismus 1480-1520*, t. 2, Berlin 2009, s. 12-16; E. Lachmann, *Johann Rhagius Aesticampianus – eine erzählende Nachbetrachtung zur Lebensgeschichte des Humanisten*, Leutkirch 1981; M. Zwiercian, *Sommerfeld Jan młodszy*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, Warszawa 2000-2001, s. 470-472.

³² M. Chachaj, *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491-1503). Miejsca – ludzie – książki*, Toruń 2023, s. 52-53.

³³ Na temat Konrada Celtisa zob. J.L. Flood, *Conrad Celtis (1459-1508). The Pride of German Humanists*, w: *Germania Remembered 1500-2009. Commemorating and Inventing a Germanic Past*, red. C. Lee, N. McLelland, Tempe 2012, s. 27-41; J. Robert, *Konrad Celtis und das Projekt der deutschen Dichtung: Studien zur humanistischen Konstitution von Poetik, Philosophie Nation und Ich*, Tübingen 2003; idem, *Celtis (Bickel, Pickel) Konrad (Conradus Celtis Protucius)*, w: *Verfasserlexikon Deutscher Humanismus*, t. 1, s. 375-427.

To właśnie Celtis poradził swoim młodym uczniom, aby udali się do Italii. Korespondencja Langa i Raghiusa jest nie tylko relacją z podróży, ale swoistym popisem erudycji i literackich umiejętności, którymi chcieli zaimponować swojemu protektorowi. Relacjonując pobyt w Rzymie, Lang wymienia niektóre antyczne zabytki, które widział w Wiecznym Mieście (łuk Konstantyna, Koloseum, Kapitol, pozostałości akweduktów i term), wspomina o przeglądaniu manuskryptów w papieskiej bibliotece, podaje imiona profesorów gramatyki, retoryki i poetyki, których publicznych wykładów miał okazję słuchać³⁴.

Lang informuje także o pracach budowlanych zleconych przez Aleksandra VI, który m.in. nakazał wytyczenie nowej ulicy łączącej Pałac Apostolski z Zamkiem Anioła (tzw. *Via Recta* lub *Alexandrina*)³⁵. O inwestycjach papieża Borgii pisze w następujący sposób: „obecnie są wznoszone budynki, które oglądającym je wydają się być szersze i wyższe; papież nakazał rozebrać piramidę, starodawną, czcigodną budowlę wznoszącą się między Zamkiem Anioła i świątynią św. Piotra, którą z trudem i przy użyciu dużej siły udało się zburzyć i usunąć; z takim niezwykłym arcyzmem została złożona z kamieni i skał, że łatwiej byłoby żywe kamienie unicestwić niż tę zespoloną masę. Kazał także rozebrać wokół tego starożytnego szacownego budynku ponad dwadzieścia domów (jak powiadają) z tej przede wszystkim przyczyny, aby bardziej przestronna i prosta była droga z Zamku św. Anioła do kościoła św. Piotra”³⁶. Wspomniana przez Langa piramida, rozebrana z inicjatywy Aleksandra VI, to oczywiście *Meta Romuli*, jeden z grobowców z czasów Cesarstwa Rzymskiego, naśladujących egipskie pierwowzory, który utrwalił m.in. Giotto na swoim słynnym Poliptyku Stefaneschiego³⁷.

Jak łatwo zauważyć, opis Rzymu, który znajduje się w korespondencji między Langiem i Celtisem, odzwierciedla literackie fascynacje zarówno autora, jak i adresata listu. Wydaje się jednak, że sposób postrzegania Wiecznego Miasta przez Langa był inny niż Mikołaja Kopernika, podejście ucznia Celtisa było charakterystyczne bardziej dla pasjonatów poezji rozpalonych ideałami humanizmu niż dla studenta prawa interesującego się astronomią i matematyką. Niemniej możliwe jest, że w jakiejś części rzymskie doświadczenia Langa stały się udziałem także jego toruńskiego kolegi z czasów studiów w Krakowie, bowiem i Kopernikowi nie brakowało zainteresowania literaturą, czego świadectwem będzie chociażby dokonane po powrocie na Warmię łacińskie tłumaczenie greckiego dzieła Teofilakta Symokatty³⁸.

³⁴ Wydanie listu: *Der Briefwechsel des Konrad Celtis*, wyd. H. Rupprich, München 1934, s. 435-443.

³⁵ Literatura na temat *Via Alexandrina* jest bardzo obszerna, zbiera ją: M. Gargano, *Alessandro VI e l'Antico: architettura e opere pubbliche tra 'Magnificencia' e 'Liberalitas'*, w: *Roma di fronte all'Europa al tempo di Alessandro VI*, t. 2, red. M. Chiabò i inni, Roma 2001, s. 549-570.

³⁶ „At modo aedes eriguntur ampliores et editiores pro auditoriis; pyramidem, structuram vetustatis nobilissimam, inter castrum sancti Angeli et sancti Petri templum infringi iussit Pontifex maximus, quae vi magna vix tandem frangi et demoliri potest; tam artificioso ingenio saxorum et calcis compacta est, ut facilius saxum vivum caedi posset quam haec moles conglutinata. Iussit et iuxta hoc priscae nobilitatis monumentum ultra vigintu quinque domos lacerare, ea (ut fertur), potissimum causa, ut liberior et rectior esset via a castro sancti Angeli ad sancti Petri delubrum” – *Der Briefwechsel des Konrad Celtis*, s. 440.

³⁷ L. Petacco, *La Meta Romuli e il Terebinthus Neronis*, w: *La Spina. Dall'agro vaticano a via della Conciliazione*, red. C. Parisi Persicce, L. Petacco, Roma 2017, s. 33-39.

³⁸ Wśród naukowców trwa dyskusja, na jakim etapie pobytu we Włoszech Kopernik nauczył się języka greckiego – zob. M. Chachaj, dz. cyt., s. 204-205.

b. Praktyka prawnicza w Kurii rzymskiej

W literaturze przedmiotu spotyka się również opinię, że bracia Kopernikowie przybyli do Rzymu nie tylko w celach religijnych czy też po to, aby zapoznać się z dziedzictwem kulturowym i atmosferą intelektualną miasta, ale także, aby odbyć praktykę prawniczą w Rocie Rzymskiej³⁹. To przekonanie znajduje się chociażby w klasycznej już monografii *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia* Henryka Barycza, według którego w Rocie „znajdowała się osobna szkoła, w której młodzi adepci prawa, już uprzednio zaprawieni w tej dyscyplinie u adwokatów Roty, pogłębiali teoretyczną znajomość przedmiotu”⁴⁰. Stażystami mieli zajmować się urzędnicy zwani *adiutores studii* lub *auditores secreti*. Jednakże, jak słusznie pokazuje Emmanuele Cerchiaro w swojej wciąż aktualnej pracy na temat dziejów Roty Rzymskiej, zadaniem wskazanych przez Barycza urzędników nie było prowadzenie jakiegokolwiek szkoły, ale wspieranie audytorów (czyli sędziów) trybunału w ich pracy nad poszczególnymi sprawami⁴¹. *Studium Rotae* zatem, które miał na myśli polski historyk, to nie miejsce formacji przyszłych prawników, ale swoista kancelaria audytora, w której analizowano sprawy przekazane sędziemu do rozpatrzenia. Ponadto, nie jest wcale jasne, czy już w XV wieku *studia Rotae* funkcjonowały na stałe czy też audytora wspierali po prostu jego *familiares*⁴².

W tym czasie z pewnością głównymi współpracownikami sędziów byli notariusze, tacy jak Sculteti, który pełnił swoją funkcję u boku audytorów: Piotra z Ferrary, Antoniego de Monte i Mikołaja z Arezzo⁴³. Czasami jednak notariusze, wbrew oficjalnym przepisom, zlecali sporządzanie protokołów z przebiegu procesu substytutom, którym za wykonywaną pracę dawali wynagrodzenie⁴⁴. Za czasów pontyfikatu Aleksandra VI (1492-1503) proceder ten był tak rozpowszechniony, że w projekcie reformy sporządzonym przez grupę kardynałów na polecenie papieża Borgii alarmowano, że tylko niektórzy notariusze wykonują swoje obowiązki osobiście, większość zaś najmuje zastępców⁴⁵. Tak robił także Sculteti, który niejednokrotnie zatrudniał osoby pochodzące z terenów, gdzie miał swoje beneficja. Na przykład jednym z jego substytutów był Tiedmann Giese, przyszły biskup chełmiński i warmiński, protektor Mikołaja Kopernika⁴⁶. Wydaje się, że celem pracy w Rocie w funkcji substytuta, oprócz zdobycia doświadczenia w zawodzie prawniczym, była także chęć zarobku, pozwalającego utrzymać się w Rzymie, oraz możliwość poznania kurialistów, z którymi znajomość mogłaby ułatwić zdobycie intratnych beneficjów⁴⁷.

³⁹ Pogląd ten słusznie podał w wątpliwość Marian Chachaj, przedstawiając przegląd literatury na ten temat – zob. *ibidem*, s. 162-163.

⁴⁰ H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440-1600)*, Kraków 1938, s. 19. Barycz twierdzi za Birkenmajerem, że Kopernik chciał podczas pobytu w Rzymie „odbyć po teoretycznych studiach kanonicznych praktyczny kurs tej dyscypliny w kurii” – *ibidem*, s. 71. Zob. także L. Birkenmajer, dz. cyt., s. 43.

⁴¹ E. Cerchiaro, *Cappellani Papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri Palatii Apostolici seu Sacra Romana Rota ab origine ad diem usque 20 septembris 1870*, t. 1, Romae 1921, s. 98-105.

⁴² *Ibidem*, s. 101-102.

⁴³ H. Hoberg, dz. cyt., s. 200-202.

⁴⁴ K. Salonen, dz. cyt., s. 38-39.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 39. Na temat projektu reformy opracowanego za pontyfikatu Aleksandra VI zob. L. Celier, *Alexandre VI et la réforme de l'Eglise*, „Mélanges d'archéologie et d'histoire”, 27/1907, s. 65-124.

⁴⁶ T. Borawska, *Tiedmann Giese...*, s. 46-54.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 54.

Wydaje się jednak, że Rota Rzymska nie była naturalnym miejscem odbywania praktyki prawniczej, a praca w niej w charakterze substytuta była przywilejem niewielu⁴⁸. Niemniej nie oznacza to, że Wieczne Miasto nie dawało innych możliwości zdobycia doświadczenia w zawodzie studentom prawa. Pokazuje to chociażby przykład Piotra Tomickiego, przyszłego biskupa krakowskiego, przebywającego w Italii na studiach prawniczych w Bolonii. Jak informuje jego biograf, Stanisław Hozjusz, w 1500 roku „przeniósł się on do Rzymu, aby tam wprowadzić w użycie wiadomości nabyte w Bolonii; zaledwie jeden rok w Rzymie zabawił”⁴⁹. Celem głównym zatem jego pobytu nad Tybrem było zdobycie doświadczenia prawniczego. Hozjusz jednakże nic nie pisze na temat Kurii rzymskiej jako miejsca praktyki. Może to być związane z tym, że albo o tym fakcie nie był poinformowany, albo, co wydaje się bardziej prawdopodobne, to nie w Kurii nabierał prawniczej wprawy młody Tomicki. Gdyby Hozjusz wiedział o doświadczeniu kurialnym bohatera swojego dzieła, z pewnością by o tym wspomniał, zwłaszcza że w cytowanym fragmencie żywota ukazuje Tomickiego jako człowieka o nieprzeciętnych zdolnościach, które zwróciły na niego uwagę kardynała Fryderyka Jagiellończyka.

W XV wieku adepti prawa mogli nabierać wprawy u boku któregoś z notariuszy rzymskich⁵⁰. Było to bowiem środowisko, które cieszyło się dużym prestiżem. Aby zostać notariuszem w Wiecznym Mieście, trzeba było zdać odpowiedni egzamin, podczas którego kandydat musiał popisać się odpowiednią znajomością łaciny oraz praw obowiązujących w mieście. Ponadto przed przystąpieniem do egzaminu należało odbyć trwający jeden rok staż u jednego z prokuratorów lub notariuszy⁵¹. W XV wieku w środowisku rzymskich *notarii* niektóre familie cieszyły się szczególnym znaczeniem. Na przykład z usług notarialnych rodziny Benimbene korzystali kardynałowie, rzymscy arystokraci, a także ludzie obcego pochodzenia, pośród których znajdowali się chociażby członkowie słynnego rodu Borgiów. Dla swoich klientów notariusze z familii Benimbene sporządzali różnego rodzaju dokumenty, takie jak np. umowy handlowe czy intercyzy małżeńskie⁵². Niektórzy notariusze, jak na przykład pochodzący z Rzeszy Johannes Haunschilt von Straubing, swoje usługi oferowali nie tylko przedstawicielom elity, ale także zwykłym mieszkańcom Rzymu; Johannes redagował dokumenty zarówno weneckiemu kardynałowi Marco Barbo, jak i bednarzowi z Zatybrza

⁴⁸ Wykaz audytorów, notariuszy i substytutów w Rocie Rzymskiej w interesującym dla tego opracowania okresie można znaleźć w H. Hoberg, dz. cyt.

⁴⁹ „Romam itaque se contulit, vt quarum rerum artem Bononiae combiberat earum ibi vsum quoque aliquem perciperet. Vix annus vnus intercessit”. – *Katalogi biskupów krakowskich*, red. J. Szymański, Warszawa 1974, „Monumenta Poloniae Historica”, series nova, t. 10.2, s. 254. Tłumaczenie polskie za *Żywot Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego*, tłum. J. Gacki, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, 21/1862, z. 2, s. 138.

⁵⁰ Literatura na temat rzymskich notariuszy jest bardzo obszerna – zob. *Notai a Roma. Notai e Roma. Società e notai a Roma tra Medioevo ed Età Moderna. Atti della Giornata di studi promossa dall'Archivio di Stato di Roma. Roma, 30 maggio 2017*, red. O. Verdi, R. Pittella, Roma 2018; M.L. Lombardo, *Il notaio Romano tra sovranità pontificia e autonomia comunale (secoli XIV-XVI)*, Milano 2012; L. Nussdorfer, *Brokers of Public Trust. Notaries in Early Modern Rome*, Baltimore 2009; I. Lori Sanfilippo, *Constitutiones et reformationes del Collegio dei notai di Roma (1446). Contributi per una storia del notariato romano dal XIII al XV secolo*, Roma 2007; A. Esposito, *Roma e i suoi notai. Le diverse realtà di una città capitale (fine sec. XIV-inizio sec. XVI)*, w: *Il notaio e la città. Essere notaio: i tempi e i luoghi (secc. XII-XV). Atti del Convegno di studi storici. Genova, 9-10 novembre 2007*, red. V. Piergiovanni, Milano 2009, s. 93-111.

⁵¹ I. Lori Sanfilippo, dz. cyt., s. 25.

⁵² A. Esposito, dz. cyt., s. 100-104.

czy fryzjerowi z dzielnicy Trevi⁵³. Notariusze rzymscy nie stanowili więc kolegium, które można byłoby nazwać wyłącznie kurialnym; ich klientami były zarówno osoby związane z dworem papieskim czy chcące załatwić jakąś sprawę w Kurii, jak i te niemające z urzędami Stolicy Apostolskiej nic wspólnego. Możliwe zatem, że Tomicki odbył swój staż u jednego z rzymskich *notarii*, a nie, jak przyjęło się twierdzić, w Kurii rzymskiej⁵⁴.

Trudno powiedzieć, czy także bracia Kopernikowie przybyli do Rzymu, aby nabywać wprawdy w zawodzie prawnika. Staż u kogoś z notariuszy z pewnością pomógłby im rozwiązać problemy finansowe, z którymi się borykali. Możliwe jednak, że na utrzymanie w Rzymie i spłacenie pożyczki zarabiali, wykonując prace w żaden sposób niezwiązane z odbywanymi studiami (jak już wspomniano wcześniej, Andrzej rozważał możliwość najęcia się do służby).

c. Pielgrzymka jubileuszowa

Nawet jeśli przyjmie się, że głównym motywem przybycia braci Koperników do Rzymu nie była chęć uczestniczenia w obchodach roku jubileuszowego, to jednak wymiar religijny z pewnością stanowił ważny element pobytu toruńskich scholarów w Wiecznym Mieście. Tak było w przypadku Tomickiego, który choć nad Tyber zawitał w celu zdobycia doświadczenia prawniczego, to jednak, jak zauważa Hozjusz, obchodzony jubileusz na tyle stanowił ważny aspekt jego pobytu w Rzymie, że jego powrót do Krakowa uległ opóźnieniu⁵⁵.

Rok święty 1500 był ósmym jubileuszem celebrowanym w Kościele katolickim. Zwyczaj obchodów kolejnych okrągłych rocznic narodzin Chrystusa, zainicjowany przez Bonifacego VIII w 1300 roku, był związany z możliwością uzyskania odpustu⁵⁶. Także Aleksander VI obiecał specjalne odpusty pielgrzymom przybywającym do Wiecznego Miasta: aby je uzyskać musieli oni 15 razy odwiedzić cztery bazyliki większe: św. Piotra na Wzgórzu Watykańskim, św. Pawła za Murami, Matki Bożej Większej na Eskwilinie oraz św. Jana na Lateranie⁵⁷. By jak najwięcej osób przybyło do Rzymu, papież Borgia zawiesił wszystkie inne możliwości uzyskania odpustu poza Rzymem w okresie od Wielkanocy 1498 roku aż do zakończenia jubileuszu⁵⁸. Zachęteni możliwością otrzymania szczególnych łask pątnicy z wielu miejsc Europy nacierali do Rzymu. Sigismondo' de Conti zanotował, iż „niezliczona

⁵³ Ibidem, s. 105.

⁵⁴ O praktyce Tomickiego w Kurii piszą m.in. H. Barycz, *Polacy na studiach...*, s. 72, A. Odrzywolska Kidawa, *Biskup Piotr Tomicki (1464-1535). Kariera polityczna i kościelna*, Warszawa 2004, s. 62.

⁵⁵ „Cum longa mille perfectioni suae moram interponeret, in causa fuit annus iubilaeus, agebatur enim tum annus a Christo nato millesimus quingentesimus”. – *Katalogi biskupów krakowskich*, s. 254.

⁵⁶ Obszerną literaturę na temat historii jubileuszów prezentują: *I giubilei nella storia della Chiesa. Atti del Congresso internazionale, 23-26 giugno 1999*, Città del Vaticano 2000; A. Melloni, *Il Giubileo: una storia*, Roma-Bari 2015.

⁵⁷ Warunki uzyskania odpustu Aleksander VI określił w bulli *Inter curas multiplices* wydanej 20 grudnia 1499 roku: “de more anno Iubilaei aperiri consuetas, et pro consequenda ipsa plenissima indulgentia basilicas eorumdem apostolorum Petri et Pauli, ac Lateranensis et beatae Mariae Maioris ecclesias illarumque maiora altaria huiusmodi [...] per peregrinos vero et forenses, quindecim diebus continuis seu interpolatis semel in die visitare debere” – *Bollario dell'Anno Santo. Documenti di indizione dal Giubileo del 1300*, wyd. E. Lora, Bologna 1998, s. 138. Bulla precyzuje, że mieszkańcy Rzymu, aby uzyskać odpust musieli 30-krotnie nawiedzić bazyliki. W dokumencie ponadto zaznaczono, że łaski odpustu udziela także pielgrzymom zmarłym w drodze lub w samym Rzymie, którym nie udało się odwiedzić bazylik w wymiarze określonym przez papieża.

⁵⁸ Zob. R. Ojrzyński, *Polityka papieża Aleksandra VI i obchody Jubileuszu roku 1500 poza Rzymem. Przykład Polski*, „Przegląd Historyczny”, 113/2022, z. 2, s. 215-253. Autor słusznie zwraca uwagę na wyjątki od zasady,

rzesa ludzi z najdalszych stron chrześcijaństwa tego roku przybyła do Rzymu tak, że, jak mówi wybitny poeta, cały świat (*Orbs*) do miasta (*Urbs*) przybył⁵⁹. Ten sam kronikarz informuje, że niektórzy pielgrzymi swoją gorliwością budzili podziw, gdy np. na kolanach przemierzali ulice miasta lub gdy dawali się wręcz zadeptać przez tłum, byle tylko wejść do wyznaczonych bazylik⁶⁰.

Wśród osób przybywających w 1500 roku do Rzymu nie brakowało Polaków, choć część z nich przybyła do Wiecznego Miasta zapewne nie tylko ze względów dewocyjnych⁶¹. Z pewnością pobudki religijne kierowały Janem Łaskim, przyszłym prymasem Polski⁶², czy też Maciejem z Miechowa, autorem słynnej *Chronica Polonorum*⁶³, a także osobami mniej znaczącymi, takimi jak Barbara Kanina, wdowa po burmistrzu poznańskim Janie Kani, która na pielgrzymkę do Rzymu udała się z bliżej nieznaną krawcową Agnieszką⁶⁴. Nieznane są motywacje, które skłoniły do przyjazdu do Wiecznego Miasta Spytka z Jarosławia, wojewody krakowskiego, nie można jednak wykluczać, że zdecydował się na podróż nad Tyber z powodów dewocyjnych⁶⁵.

według której odpust zupełny można było otrzymać tylko w Rzymie. Aleksander VI zgodził się na to w sytuacji, w której poprzez odpusty zachęcano do udziału w krucjacie antytureckiej.

⁵⁹ „Innumerabilis tamen hominum multitudo ex ultimis christianorum finibus eo anno Romam confluit atque, ut ait ingeniosus poeta, ingens Orbis in Urbe fuit” – Sigismondo de’ Conti, *Le storie de’ suoi tempi dal 1475 al 1510*, t. 2, Roma 1883, s. 218

⁶⁰ „Mirum dictu! Alios genibus per terram repere, alios ita ad ingressum properare ut multi eliderentur” – ibidem, s. 219.

⁶¹ Literatura na temat Polaków przybywających do Rzymu z racji jubileuszów jest obszerna. Na temat pątników przybyłych w 1500 roku piszą m.in. H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie...*, s. 70-73; H.D. Wojtyńska, *Lata święte w XV i XVI wieku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 23/1976, z. 4, s. 11-24 (zwłaszcza s. 16-17); idem, *La partecipazione polacca agli Anni Santi del Quattro e Cinquecento*, w: *I giubilei nella storia della Chiesa...*, s. 443-465 (zwłaszcza s. 451-452); idem, *Miłościwe lata: dzieje Wielkich Jubileuszów Chrześcijaństwa (z udziałem Polaków)*, Olsztyn 2000, s. 30-31; J. Smolucha, *Pielgrzymki Polaków do Rzymu w XVI wieku. Przyczynek do dziejów jubileuszy chrześcijaństwa*, „Nasza Przeszłość”, 2000, t. 94, s. 221-244 (zwłaszcza s. 221-224); idem, *Udział pielgrzymów z Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego w obchodach średniowiecznych jubileuszów chrześcijaństwa*, „Nasza Przeszłość”, 2000, t. 93, s. 5-22 (zwłaszcza s. 16-20); J. Wiesiołowski, *Jak poznańska burmistrzowa ze swą krawcową do Rzymu na jubileusz 1500 r. pielgrzymowała*, Poznań 2010; S. Sroka, *Udział Spytka z Jarosławia w Anno Santo 1500*, „Rocznik Przemyski”, 32/1996, z. 1, s. 105-108; idem, *Udział Ślązaków w obchodach Roku świętego 1500 w świetle źródeł rzymskich*, w: *Lux Romana w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001, s. 197-204.

⁶² Na temat swojej pielgrzymki do Rzymu w 1500 roku Jan Łaski pisze w swoim testamencie, wspominając, że uczynił to za zgodą króla: „Anno quo supra [tzn. 1500] quingentesimo die vero sabbati in profesto S. Stanislai translacionis, que erat XXVI. Septembris, egredimur de Wladislauia in alman vrbem Romanam pro obtinenda gracia Jubilei sancti per ciuitatem Cracouiam versus Austriam ac Viennam profecturi, in quantum tamen R. Serenitas nos sinit progredi”. – *Johannes Łaski. Erzbischof von Gnesen (1510-1531) und sein Testament*, wyd. H. Zeissberg, Wien 1874, s. 118-119.

⁶³ Miechowita opowiada o swojej pielgrzymce do Rzymu w swojej kronice: „Nos quoque ad iubileum Romam transeuntes [...] continuimus nos in Villaco in fine dierum Octobris [jeszcze 1499 roku]. Anno domini 1500 iubileus annus centesimus sub Alexandro papa sexto, toto anno Romae durauit et peragebatur”. – Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum*, Cracoviae 1521, s. 360. Zob. H. Barycz, *Życie i twórczość Macieja z Miechowa w: Maciej z Miechowa (1457-1523). Historyk, geograf, lekarz, organizator nauki*, Wrocław-Warszawa 1960, s. 15-74 (zwłaszcza s. 30-31).

⁶⁴ Historię wyprawy Barbary Kaniny znamy dzięki aktom sprawy sądowej między nią a księdzem Wacławem, pochodzącym z diecezji wileńskiej – zob. *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, t. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Gneznensis et Poznaniensis (1403-1530)*, red. B. Ulanowski, Kraków 1902, s. 698-699, numer aktu 1550. Zob. J. Wiesiołowski, dz. cyt., s. 16-18.

⁶⁵ Jedynym źródłem mówiącym o wizycie Spytka w Rzymie w 1500 roku jest *Liber notarum* papieskiego ceremoniarza Johanna Burcharda, który opowiada o udziale wojewody w liturgii papieskiej – *Johannis Burchardi Liber*

Należy przypuszczać, że pątnicy z terenów monarchii jagiellońskiej, tak jak inni pielgrzymi, odwiedzali najważniejsze rzymskie kościoły, oddawali cześć rozlicznym relikwiom znajdującym się w Wiecznym Mieście, uczestniczyli w ceremoniach religijnych oraz uzyskiwali jubileuszowe odpusty⁶⁶. Jest bardzo prawdopodobne, że w tych aktach kultu uczestniczyli także bracia Kopernikowie.

3. Podsumowanie

Choć źródła kopernikańskie nie wspominają motywacji, które skłoniły braci Koperników do wizyty w Rzymie, to jednak na podstawie źródeł mówiących o innych osobach odwiedzających Wieczne Miasto w 1500 roku można przypuszczać, że przede wszystkim trzy powody stały za decyzją o podróży nad Tyber. Po pierwsze, toruńscy scholarzy chcieli odwiedzić słynną Romę, w której resztki antycznego imperium i klimat intelektualny pozwalały pogłębić znajomość fascynującej kultury starożytnej. Po drugie, Rzym dawał dużo okazji do zarobienia tak potrzebnych studentom z Północy pieniędzy; być może praca wykonywana w celu ich uzyskania stanowiła także okazję do zdobycia doświadczenia prawniczego. Po trzecie, rok jubileuszowy ogłoszony przez Aleksandra VI umożliwił otrzymanie łaski odpustu, stanowiącej ważny element późnośredniowiecznej duchowości. Wydaje się zatem, że to właśnie te trzy czynniki (choć może także inne) sprawiły, że w 1500 roku do Rzymu przybył nikomu nieznany wówczas scholar toruński, o którym nic nie zapowiadało, że przejdzie do historii jako ten, który wstrzymał Słońce i poruszył Ziemię.

Bibliografia

Źródła

- Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, t. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesis Gneznensis et Poznaniensis (1403-1530)*, red. B. Ulanowski, Kraków 1902.
- Bolario dell'Anno Santo. Documenti di indizione dal Giubileo del 1300*, wyd. E. Lora, Bologna 1998.
- Der Briefwechsel des Konrad Celtis*, wyd. Hans Rupprich, München 1934.
- de' Conti, Sigismondo, *Le storie de' suoi tempi dal 1475 al 1510*, t. 2, Roma 1883.
- Documenta Copernicana. Briefe, Texte und Übersetzungen*, wyd. H.M. Nobis, M. Folkerts, Berlin 1994, „Nikolaus Copernicus Gesamtausgabe”, t. 6.1.
- Johannis Burchardi Liber notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI*, t. 1-2, wyd. E. Celani, Città di Castello 1907-1942.
- Johannes Łaski. Erzbischof von Gnesen (1510-1531) und sein Testament*, wyd. H. Zeissberg, Wien 1874.
- Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, Warszawa 1974, „Monumenta Poloniae Historica”, series nova, t. 10.2.
- Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*, t. 1, wyd. H. Hildebrand, P. Schwartz, L. Arbusow, Riga–Moskau 1900.
- Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum*, Cracoviae 1521.
- Regesta Copernicana*, red. M. Biskup, Wrocław 1973, „Studia Copernicana”, t. 7.

notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI, t. 2, wyd. E. Celani, Città del Castello 1942, s. 215. Zob także S. Sroka, *Udział Spytka z Jarosławia...*, s. 107. Na temat dzieła Burcharda zob. Ł. Żak, *Vademecum delle fonti scritte nell'ambito dell'Ufficio delle cerimonie pontificie a cavallo tra il XV e il XVI sec.*, „Anuario de Historia de la Iglesia”, 32/2023, s. 375-394 (szczególnie 383-385).

⁶⁶ Zob. H. Manikowska, *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008, s. 270-363.

Retyk Jerzy Joachim, *Narratio prima. Relacja pierwsza z ksiąg „O obrotach” Mikołaja Kopernika*, tłum. I. Lewandowski, Warszawa 2015.
Żywot Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego, tłum. J. Gacki, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, 21/1862, z. 2, s. 134-149.

Opracowania

- Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440-1600)*, Kraków 1938.
- Barycz H., *Życie i twórczość Macieja z Miechowa*, w: *Maciej z Miechowa (1457-1523). Historyk, geograf, lekarz, organizator nauki*, Wrocław–Warszawa 1960, s. 15-74.
- Biliński B., *Messagio e itinerari copernicani. Celebrazioni italiane del V centenario della nascita di Nicolò Copernico 1473-1973*, Wrocław 1989.
- Biliński B., *Tradizioni dell'astronomia polacca a Roma*, Wrocław 1976.
- Birkenmajer L., *Mikołaj Kopernik jako uczony, twórca i obywatel: w 450 rocznicę jego urodzin*, Kraków 1923
- Borawska T., *Bernard Sculteti jako rzecznik interesów warmińskich w Rzymie na przełomie XV i XVI wieku*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”, 1972, nr 2-3, s. 343-361.
- Borawska T., *Stronnicy krzyżacy w otoczeniu Łukasza Watzenrodego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1969, nr 3, s. 421-438.
- Borawska T., *Tiedmann Giese (1480-1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich*, Olsztyn 1984.
- Borawska T., *Z Kaszub do Wiecznego Miasta. Bernard Sculteti (ca 1450-1518) kurialista i przyjaciel Mikołaja Kopernika*, Toruń 2019.
- Cerchiari E., *Cappellani Papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri Palatii Apostolici seu Sacra Romana Rota ab origine ad diem usque 20 septembris 1870*, t. 1, Romae 1921.
- Chachaj M., *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491-1503). Miejsca – ludzie – książki*, Toruń 2023.
- Celier L., *Alexandre VI et la réforme de l'Eglise*, „Mélanges d'archéologie et d'histoire”, 27/1907, s. 65-124.
- Esposito A., *Roma e i suoi notai. Le diverse realtà di una città capitale (fine sec. XIV-inizio sec. XVI)*, w: *Il notaio e la città. Essere notaio: i tempi e i luoghi (secc. XII-XV). Atti del Convegno di studi storici. Genova, 9-10 novembre 2007*, red. V. Piergiovanni, Milano 2009, s. 93-111.
- Flood J.L., *Conrad Celtis (1459-1508). The Pride of German Humanists*, w: *Germania Remembered 1500-2009. Commemorating and Inventing a Germanic Past*, red. C. Lee, N. McLelland, Tempe 2012, s. 27-41.
- Gansiniec R., *Rzymska profesura Kopernika*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2/1957, nr 3, s. 471-484.
- Gargano M., *Alessandro VI e l'Antico: architettura e opere pubbliche tra 'Magnificentia' e 'Liberaltas'*, w: *Roma di fronte all'Europa al tempo di Alessandro VI*, t. 2, red. M. Chiabò i inni, Roma 2001, s. 549-570.
- I giubilei nella storia della Chiesa. Atti del Congresso internazionale, 23-26 giugno 1999*, Città del Vaticano 2000.
- Hanska J., *Career Prospects of Minor Curialists in the Fifteenth Century. The Case of Petrus Profilt*, w: *Church and Belief in the Middle Ages. Popes, Saints and Crusaders*, red. K. Salonen, S. Katajala-Peltomaa, Amsterdam 2016, s. 63-83.
- Hoberg H., *Die Protokollbücher der Rotanotare von 1464 bis 1517*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung”, 39/1953, s. 177-227.
- Kipf J.K., *Lang Vincenz*, w: *Verfasserlexikon Deutscher Humanismus 1480-1520*, t. 2, Berlin 2009, s. 12-16.

- Kosko A., *Le prétendue chaire d'astronomie de Copernic à la Sapienza de Rome*, w: *Etudes Coperniciennes*, t. 1, red. S. Wędkiewicz, Kraków–Paryż 1955-1957, s. 283-286.
- Kowalski M.D., *Po taski duchowe i korzyści doczesne. Polacy w Rzymie i w Kurii papieskiej w XV wieku*, w: *Polak we Włoszech. Włoch w Polsce. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, A. Bender, Warszawa 2015, s. 33-46.
- Lachmann E., *Johann Rhagius Aesticampianus – eine erzählende Nachbetrachtung zur Lebensgeschichte des Humanisten*, Leutkirch 1981.
- Lombardo M.L., *Il notaio Romano tra sovranità pontificia e autonomia comunale (secoli XIV-XVI)*, Milano 2012.
- Lori Sanfilippo I., *Constitutiones et reformationes del Collegio dei notai di Roma (1446). Contributi per una storia del notariato romano dal XIII al XV secolo*, Roma 2007.
- Manikowska H., *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008.
- Melloni A., *Il Giubileo: una storia*, Roma–Bari 2015.
- Mikulski K., *Dzieje toruńskiej rodziny Watzenrode w XIV-XVI w.*, „Klio”, 20/2012, z. 1, 69-110.
- Mikulski K., *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość*, Toruń 2015.
- Notai a Roma. Notai e Roma. Società e notai a Roma tra Medioevo ed Età Moderna. Atti della Giornata di studi promossa dall'Archivio di Stato di Roma. Roma, 30 maggio 2017*, red. O. Verdi, R. Pittella, Roma 2018.
- Nussdorfer L., *Brokers of Public Trust. Notaries in Early Modern Rome*, Baltimore 2009.
- Odrzywska Kidawa A., *Biskup Piotr Tomicki (1464-1535). Kariera polityczna i kościelna*, Warszawa 2004.
- Ojrzyński R., *Polityka papieża Aleksandra VI i obchody Jubileuszu roku 1500 poza Rzymem. Przykład Polski*, „Przegląd Historyczny”, 113/2022, z. 2, s. 215-253.
- Pawlak M., *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI-XVIII w.*, Toruń 1988.
- Petacco L., *La Meta Romuli e il Terebinthus Neronis, w: La Spina. Dall'agro vaticano a via della Conciliazione*, red. C. Parisi Persicce, L. Petacco, Roma 2017, s. 33-39.
- Polkowski I., *Żywot Mikołaja Kopernika*, Gniezno 1873.
- Prowe L., *Nicolaus Copernicus*, t. 1, Berlin 1883.
- Robert J., *Celtis (Bickel, Pickel) Konrad (Conradus Celtis Protucius)*, w: *Verfasserlexikon Deutscher Humanismus 1480-1520*, t. 1, Berlin 2009, s. 375-427.
- Robert J., *Konrad Celtis und das Projekt der deutschen Dichtung: Studien zur humanistischen Konstitution von Poetik, Philosophie Nation und Ich*, Tübingen 2003.
- Salonen K., *Papal Justice in the Late Middle Ages. The Sacra Romana Rota*, London–New York 2016.
- Smółucha J., *Pielgrzymki Polaków do Rzymu w XVI wieku. Przyczynek do dziejów jubileuszy chrześcijaństwa*, „Nasza Przeszołość”, 2000, t. 94 s. 221-244.
- Smółucha J., *Udział pielgrzymów z Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego w obchodach średniowiecznych jubileuszów chrześcijaństwa*, „Nasza Przeszołość”, 2000, t. 93, s. 5-22.
- Sroka S., *Udział Spytka z Jarosławia w Anno Santo 1500*, „Rocznik Przemyski”, 32/1996, z. 1, s. 105-108.
- Sroka S., *Udział Ślązaków w obchodach Roku świętego 1500 w świetle źródeł rzymskich*, w: *Lux Romana w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001, s. 197-204.
- Wiesiołowski J., *Jak poznańska burmistrzowa ze swą krawcową do Rzymu na jubileusz 1500 r. pielgrzymowała*, Poznań 2010.
- Włodarczyk J., *Wstęp*, w: J.J. Retyk, *Narratio prima. Relacja pierwsza z ksiąg „O obrotach” Mikołaja Kopernika*, tłum. I. Lewandowski, Warszawa 2015, s. 7-68.
- Wojtyńska H.D., *Lata święte w XV i XVI wieku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 23/1976, z. 4, s. 11-24.

- Wojtyska H.D., *Miłościwe lata: dzieje Wielkich Jubileuszów Chrześcijaństwa (z udziałem Polaków)*, Olsztyn 2000.
- Wojtyska H.D., *La partecipazione polacca agli Anni Santi del Quattro e Cinquecento*, w: *I giubilei nella storia della Chiesa. Atti del Congresso internazionale, 23-26 giugno 1999*, Città del Vaticano 2000, s. 443-465.
- Zwiercian M., *Sommerfeld Jan młodszy*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, Warszawa 2000-2001, s. 470-472.
- Żak Ł., *Vademecum delle fonti scritte nell'ambito dell'Ufficio delle cerimonie pontificie a cavallo tra il XV e il XVI sec.*, „Anuario de Historia de la Iglesia”, 32/2023, s. 375-394.